

USAWIRI WA TASWIRA ZA NGONO KATIKA NYIMBO ZA BONGOFLEVA: MIFANO KUTOKA NYIMBO TEULE ZA WCB

Christopher B. Lucas
Chuo Kikuu cha Mt. Agustino Tanzania
chrislucas0442.cl@gmail.com

DOI: <https://dx.doi.org/10.4314/jclft.v4i1.5>

Ikisiri

Nyimbo hizi huakisi masuala mbalimbali katika jamii. Ngoni ni suala mojawapo ambalo huakisiwa katika nyimbo za Bongofleva. Aidha, suala la ngono katika jamii za Kiafrika huchukuliwa kuwa jambo la siri na si la kusema hadharani. Hali hii imewafanya wasanii wa Bongofleva kutumia taswira katika kusawiri masuala ya ngono. Hata hivyo, taswira za ngono zinazotumika katika nyimbo za Bongofleva bado hazijulikani kwa sababu hazijatafitiwa na kuwekwa wazi. Kwa hiyo, makala hii imelenga kuchunguza jinsi taswira mbalimbali zinavyosawiri masuala ya kingono katika nyimbo za Bongofleva. Data za makala hii zilikusanywa kutoka katika nyimbo teule za WCB¹ kwa kutumia mbinu ya usikilizaji makini na utazamaji wa video za nyimbo teule kutoka katika mtandao wa YouTube. Data hizo zilifafanuliwa na kuchambuliwa kwa kutumia mkabala wa kitaamuli, tukiongozwa na Nadharia ya Semiotiki. Matokeo ya utafiti yameonesha kuwa nyimbo za Bongofleva hutumia taswira mbalimbali za ngono zinazoakisi tendo la ngono na viungo vya ngono. Kwa ujumla, usawiri wa taswira za ngono katika nyimbo za Bongofleva haupaswi kuchukuliwa katika mrengo mmoja tu, yaani hasi, kwani kuna wakati hutumika kutoa elimu ya mahusiano ya kijinsia kwa jamii.

1. Utangulizi

Nyimbo za Bongofleva ni utanzu wa ushairi simulizi ambao ulianza miaka ya 1980 nchini Tanzania. Bongofleva hujumuisha aina mbalimbali za nyimbo nchini Tanzania kama vile *Hip hop*, *Rap*, *RnB*, zuku, taarabu, charanga, rhumba, raga na

---

¹ WCB (Wasafi *Classic Baby*) ni lebo ya muziki nchini Tanzania iliyoanzishwa na Nasibu Abdul maarufu kwa jina la Diamond Platinumz. Lebo hii inajumuisha wasanii mbalimbali kama vile Diamond, Zuchu, Mbossa, Lavalava na Queen Darleen.

ngoma za asili (Omari, 2009; Mahenge, 2010 na Samwel, 2012). Tafiti zinadhihirisha kuwa nyimbo za Bongofleva ni maarufu na zinakubalika katika jamii (Omari, 2009; Kadallah, 2010 na Samwel, 2012). Pamoja na nyimbo hizo kukubalika, baadhi ya wadau wa Bongofleva wameonesha kuwa zinakabiliwa na changamoto mbalimbali. Miongoni mwazo ni changamoto za kimaadili kutokana na mavazi, miondoko na unenguaji (Kadallah, 2010). Vilevile, hutumia lugha inayoakisi mambo ya ngono (Lupokela na Msuya, 2010; Khalifa, 2013; Mwari, 2017 na TID², 2021).

Tafiti zinaonesha kwamba masuala yanayoakisi mambo ya ngono katika nyimbo za Bongofleva husawiriwa kwa kutumia taswira (Khamisi 2004; Mwari 2007; Mnenuka 2010; na Mgalula 2020). Kwa mfano, Mnenuka (2010) anaeleza kuwa taswira katika nyimbo za Bongofleva zimetumika kuonesha mahusiano ya kingono baina ya mwanamke na mwanamume. Naye, Mgalula (2020) anaeleza kuwa ili kukwepa udhibiti, wasanii huingiza mambo ya ngono katika nyimbo zao kupitia taswira. Maelezo hayo yanadhihirisha kuwa nyimbo za Bongofleva zina matumizi ya taswira za ngono katika uwasilishaji wa maudhui yake. Hata hivyo, taswira hizo bado hazijawekwa wazi. Kwa hiyo, katika makala hii tumebainisha taswira za ngono zinazosawiriwa katika nyimbo za Bongofleva.

2.0 Mapitio ya Machapisho

Mulokozi na Kahigi (1979) wanaeleza kuwa taswira ni mbinu ya matumizi ya lugha inayopambanuliwa na uteuzi mzuri wa maneno, uangalifu na umahiri wa maelezo yenye kuhusisha dhana moja ili kuleta taswira na athari maalumu katika mawazo ya msomaji au msikilizaji wa kazi ya fasihi. Kwa upande wake, Senkoro (1998) anaeleza kuwa taswira ni mbinu inayotumia lugha ya kimaelezo au ishara kuchora picha ya watu, vitu au hali akilini mwa hadhira. Kwa msingi huo, taswira ni utumiaji wa lugha inayoibua hisia za hadhira kutokana na picha anayojenga akilini mwake. Aidha, taswira inatazamwa kama kipengele ambacho kinahusisha vipengele vingine vya kifani kama vile uteuzi wa maneno, jazanda, mafumbo, ishara na tamathali nyingine za semi katika ujenzi wake (Senkoro 1982; Mbatiah 2001; Wamitila 2003 na Nzilu 2018). Hoja hii inaonesha kwamba, taswira ni kipengele chenye unyumbufu na kinahusisha mbinu mbalimbali katika ujenzi wake. Aidha, mbinu hizo zimetusaia kubainisha taswira mbalimbali za ngono zinazosawiriwa katika nyimbo za Bongofleva.

Muasa (2020) anaeleza kuwa taswira hutumika katika tanzu zote za fasihi ila katika ushairi hutumika kwa kiasi kikubwa kwa sababu ushairi hutumia lugha ya mkato, hivyo taswira hutumika kufidia maelezo marefu. Vilevile, taswira

---

² TID (*Top in Dar*) ni lakabu ya msanii wa Bongofleva ambaye jina lake halisi ni Khalid Mohamed.

hutumika katika ushairi kwa ajili ya kuteka hisia za hadhira (Senkoro, 2011; Mgalula, 2020). Maelezo haya yanaonesha jinsi taswira ilivyo kipengele cha msingi katika utunzi wa ushairi. Hali hii imewachochea watafiti mbalimbali kuchunguza taswira katika nyimbo za Bongofleva kama inavyobainishwa hapa chini.

Mnenuka (2010) anabainisha kuwa taswira ya mwanamke imetumika katika nyimbo za Bongofleva kuonesha mahusiano ya kingono baina ya mwanamke na mwanamume. Naye Mgalula (2020) anaeleza kuwa taswira katika nyimbo za Bongofleva imetumika kwa shabaha ya kukwepa udhibiti, kufikisha ujumbe, kuonesha ufundi wa msanii, kuburudisha hadhira na kupamba kazi husika. Pamoja na umuhimu huo, Mgalula (khj) alibaini kuwa taswira zinaweza kuleta ugumu wa kuelewa kazi husika na kusababisha utata wa maana. Hivyo, utafiti wetu utaendeleza utafiti wa Mgalula kwa kubainisha taswira mbalimbali za ngono zinazotumiwa na wasanii wa Bongofleva. Hii itasaidia kupunguza utata wa maana na kufanya taswira husika zijulikane.

Kwa upande wa Bongofleva, tafiti zilizofanyika zimedhihirisha kuwa utanzu huu ni miongoni mwa fasihi pendwa na unakubalika na jamii. Kwa mfano, Omari (2009) alishughulikia mambo yaliyochochea nyimbo za *Hip Hop* ya Kiswahili kuwa miongoni mwa fasihi pendwa kama ilivyo kwa tanzu nyingine kama riwaya na tamthiliya. Katika utafiti huo, ilibainika kuwa kupendwa kwa nyimbo za *Hip Hop* kunasababishwa na mitindo na matumizi ya lugha pamoja na vipengele vingine vya kifani na kimaudhui. Pia, imebainika kuwa nyimbo hizi hutumika kutoa elimu kwa jamii. Lupokela na Msuya (2010), wakithibitisha hoja hiyo, walichunguza dhima ya muziki wa Bongofleva katika maadili na malezi katika jamii. Walibaini kuwa nyimbo za Bongofleva zina dhima kuadilisha katika nyanja za ndoa, elimu, siasa, lugha na UKIMWI. Naye Bulaya (2010) akiwa na mtazamo sawa na Lupokela na Msuya alichunguza nyimbo za Bongofleva na siasa na kubaini kuwa nyimbo hizi hutumika kutoa elimu kwa wapiga kura kabla na baada ya kuchagua viongozi wao. Pia, nyimbo hizi huwaelimisha viongozi kuhusu wajibu wao baada ya kuchaguliwa.

Pamoja na Bongofleva kubainika kuwa ni fasihi pendwa na kutumika katika kutoa elimu kwa jamii, bado inakumbwa na changamoto mbalimbali (Kadallah, 2010; Lupokela na Msuya, 2010; Khalifa, 2013; Mwari, 2017; TID, 2021). Moja ya changamoto inayolalamikiwa na wadau wengi wa muziki huu ni matumizi ya lugha ya ngono (Khalifa, 2013; Mwari, 2017; TID, 2021). Kutokana na usawiri wa taswira za ngono katika nyimbo, serikali ya Tanzania ilitunga sheria ya kudhibiti, kupiga marufuku na kuwafungia wasanii ambao kazi zao zinatumia taswira hizo (Kibakaya, 2016). Kwa mfano, mwaka 2018 Baraza la Sanaa Tanzania (BASATA) lilifungia nyimbo mbalimbali zenye maudhui na taswira za ngono.

Nyimbo hizo ni kama vile *Pale Kati Patamu* wa Ney wa Mitego³ na *Kibamia* wa Rostam⁴ na Maua Samma, kwa kutaja chache (Lupogo, 2019). Pamoja na serikali kuweka sheria, lakini bado wasanii wanaendelea kutumia taswira za ungonoshaji katika nyimbo za Bongofleva. Hivyo, katika utafiti uliozaa makala hii tuliona haja ya kubainisha taswira za ngono.

3.0 Nadharia ya Utafiti

Katika makala hii tumeongozwa na Nadharia ya Semiotiki. Neno “semiotiki” lina asili ya Kiyunani “*semeion*” ambalo humaanisha ishara na linatumiwa kueleza mielekeo na makundi fulani ya kihakiki. Kihistoria, nadharia hii iliibuka miaka ya 1970 kipindi ambacho kulikuwa na mwelekeo mkubwa wa kuuasi Umuundo uliokuwa umetawala katika uchambuzi wa kazi za kifasihi miaka ya 1960. Nadharia hii iliasisiwa na mwanaisimu-miundo Ferdinand de Saussure (1916) na mwanafalsafa wa Kimarekani Charles Sanders Peirce (1931). Aidha, nadharia hii iliendelezwa na wataalamu mbalimbali kama vile Roman Jakobson, Valentin Voloshinov, Mikhail Bakhtin, Jacques Derrida, Umberto Eco, Tzvetan Todorov, Julia Kristeva na Roland Barthes (Selden, 1985).

De Saussure (1961) anaitazama nadharia hii katika mkabala wa kisayansi unaojishughulisha na uchunguzi wa mifumo ya ishara mbalimbali. Mtaalamu huyu anaeleza kuwa kilicho cha msingi katika nadharia hii ni uhusiano baina ya kitaja na kitajwa ili kuweza kupata maana ya ishara husika (Chandler, 2007). Kutokana na ufafanuzi huu, tumebaini kuwa maana ya kitu inapatikana kwa kuangalia uhusiano uliopo baina ya kitaja (kiwakilishi) na kitajwa (kinachowakilishwa). Hivyo, maelezo haya yametuingoza vyema katika kubainisha taswira mbalimbali za ngono katika nyimbo za Bongofleva kwa kuzingatia kitaja na kitajwa.

Barthes (1968) anabainisha misimbo mitano ambayo hutumika kama mihimili ya nadharia hii. Misimbo hiyo ni matukio, kihemetiki, kusimulia, ki-*seme*, kiishara na msimbo wa kiurejelezi. Aidha, katika utafiti uliozaa makala hii tutatumia msimbo wa kiishara na kiurejelezi. Msimbo wa kiishara unahusishwa na namna wasomaji wanavyotambua na kufafanua maana za ishara katika kazi za kifasihi kwa kuhusisha kitaja na kirejelewa. Vilevile, msimbo wa kiurejelezi unahusisha matumizi ya vitu fulani ambavyo vinaeleweka na wasomaji/wasikilizaji wa kazi za fasihi, hivyo kuipa kazi fulani nguzo ya kiutamaduni na uhalisia. Kwa hiyo, misingi hii imetusaidia kuchambua taswira mbalimbali za ngono katika nyimbo za Bongofleva kwa kuzingatia kitaja na kirejelewa huku msimbo wa kiurejelezi ukitua nafasi ya kuhusisha utamaduni wa jamii katika kufafanua taswira husika.

³ Ney wa Mitego ni msanii wa Bongofleva mwenye jina halisi la Emanuel Elibariki.

⁴ Rostam ni jina la linalotokana na muunganiko wa wasanii wawili wa Bongofleva, Roma Mkatoliki (Ibrahimu Mussa) na Stamina (Booniventure Deodata).

4.0 Mbinu za Utafiti

Data za makala hii zilikusanywa katika nyimbo za Bongofleva za WCB. Sampuli ilitumiwa kwa kutumia usampulishaji lengwa, ambapo mtafiti alisikiliza nyimbo mbalimbali za WCB na kulenga nyimbo zenye matumizi ya taswira za ngono kwa kiasi kikubwa. Vilevile, mtafiti alilenga nyimbo ambazo zina picha za video ili kurahisisha zoezi la ukusanyaji na uchambuzi wa data. Sampuli ya nyimbo mbili za WCB ndiyo zilizohusika katika makala hii ambazo ni *Baikoko* na *Oka*, zote za Mbosso⁵ na Diamond. Kwa mujibu wa Mnenuka (2010), ufafanuzi wa taswira na lugha ya picha umerahisishwa sana kutokana na maendeleo ya sayansi na teknolojia. Mchambuzi anaweza kutumia matini yenye sauti na picha mnato kisha kuhusisha nyenzo mbalimbali kama vile maleba, udhibiti wa sauti na miondoko katika kufafanua taswira na lugha ya picha. Kwa hiyo, nyimbo za video zilikuwa muhimu katika makala hii kulingana na mbinu ya ukusanyaji data tuliyotumia ambayo usikilizaji makini na utazamaji wa video. Mbinu hii ilitupa fursa ya kuingia katika matini ya sauti na video ya nyimbo teule na kubaini taswira mbalimbali za ngono. Data zilichanganuliwa kwa kutumia mbinu ya misimbo na maelezo, ambapo taswira zilizopewa misimbo zilitolewa maelezo ili kutimiza malengo ya makala haya.

5.0 Matokeo ya Utafiti

Katika sehemu hii taswira mbalimbali za ngono zilizojitokeza katika nyimbo teule zimebainishwa na kujadiliwa, huku zikitolewa ufafanuzi kuhusu jinsi zinavyosawiri dhana ya ngono. Katika ubainishaji na ufafanuzi wa taswira hizo, Nadharia ya Semiotiki ilituongoza kupitia msimbo wa ishara na urejelezi. Misingi hii imetusaidia kubaini taswira mbalimbali za ngono kwa kuhusisha taswira inayotajwa na dhana ya ngono inayorejelewa.

Kabla ya kuwasilisha matokeo ya utafiti, ni vyema kutoa muhtasari wa nyimbo teule ili kujenga msingi mzuri wa ufafanuzi wa matokeo ya utafiti. Kwa kuanza na wimbo wa *Baikoko*, wimbo huu umeimbwa na wasanii wawili, Mbwana Yusuph (Mbosso) na Nasibu Abdul (Diamond). Wimbo huu unahusu sifa mbalimbali anazopewa mwanamke ambaye, katika wimbo huu, anarejelewa kama mwali. Kila msanii katika nafasi yake anatoa sifa za umbo, ufundi wa mapenzi na sifa za unenguaji za mwali. Sifa zote zinazotajwa ndizo zinawafanya wasanii watamani kumuona akicheza baikoko, ambayo ni ngoma maarufu ya kabila la Wadigo mkoani Tanga. Wimbo wa pili ni *Oka*. Wimbo huu pia umeimbwa na Mbwana Yusuph (Mbosso) na Nasibu Abdul (Diamond). Wimbo huu unamwelezea mwanamke aliyemteka kimapenzi mwanamume kiasi cha kupumbazika. Katika wimbo huu mwanamke anarejelewa kama mjuzi wa mapenzi ambayo anampa mwanamume mpaka anashindwa kujielewa.

---

⁵ Mbosso ni lakabu ya msanii wa Bongofleva mwenye jina halisi la Mbwana Yusuph.

5.1 Taswira Zinazosawiri Tendo la Ngoni

Tendo la ngoni ni kitendo cha kujamiiana bana ya mwanamke na mwanamume. Katika makala hii imebainika kuwa taswira kama vile gegeguana, mambo ya pwani na kutafuna muwa zimetumika kusawiri tendo la ngoni kama inavyoelezwa hapa chini:

5.1.1 Mambo ya Pwani

Pwani ni eneo la nchi kavu ambalo limekaribia bahari (BAKITA, 2022). Mikoa iliyopo pembezoni mwa bahari ya Hindi nchini Tanzania ni kama vile Pwani, Tanga, Lindi, Mtwara mbayo huchukuliwa kuwa ukanda wa pwani. Sehemu za pwani zilitawaliwa na Waarabu na utawala wao ulipokoma uliacha athari mbalimbali kama vile marashi, majengo, dini ya Kiislamu, mavazi na tamaduni (Boswell, 2008; Khamis, 2008). Sehemu za pwani husifika kwa ujuzi wa mapenzi na husemekana mapenzi yalianzia huko (Nicolin, 2003; Saad, 2014). Hali hii imewafanya wasanii wa Bongofleva kujenga taswira ya tendo la ngoni linalofanywa kwa ufundi mkubwa kupitia dhana ya mambo ya pwani. Data ifuatayo kutoka katika wimbo wa *Oka* wa Diamond na Mbosso unaonesha suala hili.

1. *Kananipa mambo ya pwani hadi napandisha mazyiii!*
2. *Dozi kitandani hadi nazimika Ziii!*
3. *Ooh haniti chibu anakatisha Chiii!*
4. *Ka nyakanga mwali anavyokatika*
5. *Jamani ale ale ale (Alele)*
6. *Alelele (Alele) ooh ale (Alele)*
7. *Alelele (Alele)*

Katika nukuu hiyo, mshororo wa kwanza msanii anaonesha kuwa anapewa mambo ya pwani hadi anapandisha mazii! Huu ni msimbo wa kiurejelezi ambao unaturejesha katika jamii ya pwani na kubaini kuwa sehemu mbalimbali za pwani zinasifika kwa kutunza utamaduni kufunda mabinti kupitia sherehe za unyago na ngoma ambao huwapatia mabinti ujuzi wa mapenzi na namna ya kumfurahisha mwanaume (Mulokozi, 1999; Nicolin, 2003; Saad, 2014; Otieno, 2017 na Kadallah, 2018). Kwa mfano, utendi wa kale wa *Mwanakupona* unatoa mafundisho jinsi gani mwanamke anapaswa kumburudisha mwanaume kimapenzi mpaka apumbazike. Pia, nyimbo za taarabu ambazo asili yake ni ukanda wa pwani zimebainika kuwa zimebeba vionjo vya mapenzi zaidi ya mambo mengine (Otieno, 2017). Kadhalika, sehemu mbalimbali za pwani kama vile Tanga huaminika kuwa ndio kitovu cha mapenzi. Kwa hiyo, taswira inayojengwa katika mshororo wa kwanza kupitia mambo ya pwani ni tendo la ngoni linalofanywa kwa ufundi mkubwa.

Katika mshororo wa pili, msanii anaonesha athari tendo hilo, hasa pale anaposema “dozi kitandani hadi nazimika ziii”. Hapa kuna msimbo wa kiishara ambapo neno

kitandani limetumika kurejelea sehemu ambapo mambo ya pwani yanafanyika. Aidha, neno kuzimika zii linaashiria matokeo ya mambo ya pwani yanayofanywa kitandani kwa ufundi mkubwa, yanayomfanya mwanaume apumbazike. Hali hii ndiyo inaakisi mafunzo aliyokuwa akipewa binti wa pwani kupitia utendi wa *Mwanakupona* kuwa ajitahidi kumpa mapenzi mwanaume mpaka apumbazike (Mulokozi, 1999). Katika mshororo wa tatu msanii anaendelea kujenga taswira ya mambo ya pwani kupitia ukatikaji wa mwali. Hata hivyo, ukatikaji huu kama tulivyodokeza awali ni matokeo ya mafunzo ya unyago. Kwa hiyo, mambo ya pwani yametumiwa na msanii kujenga taswira ya tendo la ngono linalofanywa kwa ufundi mkubwa.

Taswira ya tendo la ngono inayojengwa kutokana na mambo ya pwani inaonesha ni kwa namna gani mwanamke alivyo na uwezo wa kutawala tendo la ngono. Hata hivyo, utafiti uliozaa makala hii unaona kuwa mwanamke mwenye mafunzo mazuri ya jando na unyago anaweza kuwa na nafasi kubwa ya kutawala tendo zaidi ya yule ambaye hana mafunzo hayo. Hata hivyo, kutokana na mabadiliko ya kitamaduni, jamii nyingi sasa zinapuuza suala la unyago kwa mabinti (Saad, 2014). Yamkini, hali hii ndio huwafanya wanawake kunyanyasika kingono kutokana na kutopata fursa ya kupata elimu ya mahusiano na mapenzi. Makala hii inatoa hoja kuwa elimu ya jando ya unyago haipaswi kupuuzwa hata kama kuna maendeleo ya sayansi na teknolojia kwa sababu huwajengea watoto wa kike ujasiri wa kubaliana na changamoto mbalimbali za mahusiano.

5.1.2 Gegeduana

Kwa mujibu wa BAKITA (2022), gegedua ni kitendo cha kutafuna kitu kigumu kwa juujuu kama anavyofanya mbwa anapokula mfupa. Gegeduana ni kitenzi ambacho kimenyambuliwa katika hali ya utendano {-an-}. Kinyambuo cha utendano hurejelea dhana ya kufanyiana tendo baina ya pande mbili. Katika upanuzi wa maana, imekuwa ni hali ya kawaida kujenga dhana ya tendo la ngono kupitia kauli ya kutendana (Ngunguti, 2022). Kwa mfano, maneno kama kulana, kufanyana, na kutiana hujenga taswira ya tendo la ngono kutokana na kuongezewa viambishi vya kutendana. Kwa hiyo, utafiti ulibaini kuwa gegeduana imetumika kujenga taswira ya tendo la ngono. Data ifuatayo kutoka katika wimbo wa *Baikoko* wa Mbosso na Diamond unaonesha taswira hiyo:

1. *Ye sisimizi nami gegedu tuna gegeduana (gegedu)*
2. *Nilivyo sina jinsi*
3. *Tajiri wa mbegu*
4. *Namuhonga na mwana*

Kama tulivyodokeza awali, wimbo huu unahusu mwanaume akimsifu mwanamke (mwali). Katika mshororo wa kwanza, msanii anasema “ye sisimizi nami gegedu tunagegeduana”. Hapa kuna msimbo wa kiishara, ambapo sisimizi kama kitaja cha mdudu mweusi mdogo, kimetumika kuashiria mwanamke (mwali). Aidha, dhana

ya gegedu ambayo kiashirii chake ni mfupa unaotafunika imetumika kuashiria mwanaume. Kwa hiyo, katika mshororo huo msanii anamaanisha mwanamke na mwanaume wanagegedua. Hapa, dhana ya kugegeduana ni msimbo wa kiishara ambao umetumika kujenga taswira ya tendo la ngono. Dhana ya kugegeduana tumedokeza hapo awali kuwa ni hali ya mbwa kutafuta mfupa huku akihangaika. Katika muktadha wa wimbo huu, msanii amezingatia namna na umbo ili kujenga taswira ya tendo la ngono. Kwa mfano, umbo la mfupa limetumika kujenga dhana ya uume na mdomo kuwakilisha uke. Pia, namna ya kuhangaika na mfupa imetumika kuashiria jinsi tendo lenyewe la ngono linavyofanywa kwa kuhangaika. Kwa mujibu wa Rubin (1984), tendo la ngono ni karaha tupu tangu hatua za awali za kumtongoza mwanamke mpaka tendo lenyewe ambalo huwezi kupata burudani bila kuhangaika. Kwa msingi huo, dhana ya gegeduana imetumika kujenga taswira ya ngono hususani tendo la ngono ambalo watu hufanya kwa kuhangaika ili kufikia kilele cha burudani.

Kulingana na data iliyowasilishwa katika sehemu hii, tendo la ngono linadokezwa kama tendo la kuhangaika. Pamoja na kuhangaika huko, mwanamke anapewa nafasi ya kutawala tendo kwani ndiye ambaye anakula mfupa (uume). Hoja hii inaungana vyema na hoja iliyoitangulia hii ambayo inaonesha kuwa mwanamke mwenye ufundi ndiye anatawala tendo la ngono. Kwa hiyo, fikra hii inapingana na maoni ya Ngunguti (2021) ambaye anaeleza kuwa tendo la ngono linatawaliwa na mwanaume, ndio maana hata vitenzi kama 'kula' na 'piga' ambavyo vinaashiria tendo la ngono, vimempa mwanaume hadhi ya kutawala tendo zima. Hata hivyo, matokeo ya utafiti wetu kupitia taswira ya ngono inayojengwa na dhana ya gegeduana, yanaonesha kuwa hata mwanamke anaweza kumla mwanaume. Kutokana na hali hiyo, makala hii inatoa hoja kuwa tendo la ngono linahusisha mwanaume na mwanamke. Aidha, kuhusu nani anatawala tendo inategemeana na wahusika lakini wote wana nafasi sawa ya kutawala tendo.

5.1.3 Kutafuna Muwa

Katika wimbo wa *Baikoko*, msanii anajenga taswira ya tendo la ngono akilini mwa msikilizaji kupitia dhana ya kutafuna muwa. Muwa ni mmea ambao una shina refu lenye pingili nyingi kama mwanzi. Pia, muwa husifika kwa utamu kutokana na kuwa na sukari nyingi. Ieleweke kuwa, utafunaji wa muwa unahitaji nguvu za taya ili kuweza kutoa maji yenye utamu ambayo mlaji huyafyonza. Taswira ya utafunaji wa muwa imetumika kujenga taswira ya tendo la ngono linalofanywa kupitia mdomo kama inavyonukuliwa hapa chini:

1. *Nyuma kalisasambua*
2. *Kafungasha midabwada (bwada)*
3. *Anavyotafuna muwa*
4. *Ka kibogoyo dada! (Woo!)*

Katika mshororo wa tatu, msanii anajenga picha jinsi mwanamke anavyotafuna muwa mithili ya kibogoyo. Hata hivyo, ni jambo gumu kwa kibogoyo kutafuna muwa kwa sababu ulaji wa muwa unahitaji kutumia nguvu ya kusaga meno ili kukamua maji ya muwa. Kwa msingi huo, taswira inayojengeka kichwani ni kibogoyo kumumunya muwa na sio kutafuna. Taswira hii ya kutafuna muwa inamaanisha hali ya mwanamke kutumia mdomo wake kumridhisha mwanamume kwa kumumunya na kunyonya uume. Katika zoezi hilo, mwanamke anapaswa kutotumia nguvu wala meno ili asimuumize mwenziye. Hali hii ndiyo inayomfanya aonekane kama kibogoyo. Katika muktadha wa wimbo huu ambao umejengwa na taswira nyingi za ngono, kitendo cha kutafuna muwa kimetumika kuonesha ngono inayofanywa kwa njia ya mdomo. Wataalamu mbalimbali—kama vile Porta na Saewyc (2016)—wanabainisha kuwa pamoja na kuwapo kwa madhara makubwa kufanya mapenzi kwa njia ya mdomo, bado kuna wimbi kubwa la watu ambao hufurahia kitendo hicho kuliko kitendo halisi. Hivyo, msanii anapotumia taswira hii anadhihirisha jinsi ngono kwa njia ya mdomo inavyoshabikiwa na watu wengi.

5.2 Taswira Zinazosawiri Viungo vya Ngono

Utafiti uliozaa makala hii umebaini kuwa taswira kama vile ndizi, chura, kirungu na Mlima Itigi zimetumika kusawiri viungo vya ngono kama inavyoelezwa hapa chini.

5.2.1 Ndizi

Ndizi ni tunda la mmea wa mgomba linaloshikamana kwenye mkungu (TUKI, 2011). Ni hali ya kawaida kutumia matunda mbalimbali kujenga taswira ya kitu kingine kutokana na rangi pamoja na umbo la tunda husika. Kwa mfano, tunda la tufaa hutumika kujenga taswira ya upendo na tamaa; zabibu hutumika kujenga taswira ya wokovu na utajiri; tende hutumika kujenga taswira ya uzazi na tango hutumika kujenga taswira ya uume (Bellamy, 2015). Katika makala hii, tumebaini kuwa tunda aina ya ndizi limetumika kujenga taswira ya kiungo cha ngono, hususani uume. Msanii amepanua maana ya ndizi kwa kuzingatia umbo la ndizi ambalo huwa refu na limepinda kiasi kama upinde. Umbo hilo linasawiri uume, ndiyo maana msanii ametumia tunda hilo kujenga taswira ya uume kama inavyooneshwa katika nukuu ifuatayo:

1. *Katoto kamelainika bwana (bwana)*
2. *Kukapa ndizi banana (nana)*
3. *Nakapeleka kwa mama (mama)*
4. *Mama, Dangote (woo!)*

Katika mshororo wa kwanza, msanii anaanza kujenga msingi wa taswira ya ngono kwa hadhira yake kwa kusema “katoto kamelainika bwana”. Huu ni msimbo wa kiishara ambapo msanii anarejelea hali ya mwanamke kuwa tayari kwa ajili ya tendo la ndoa. Kwa mujibu wa Brayer na wenzake (1985), tendo la ndoa huhitaji

maandalizi mazuri kwa mwanamke kiasi cha kutoa ute ambao utafanya sehemu zake za siri kulainika. Hali ya kutoa ute huo hupunguza maumivu kutokana na msugano wakati wa tendo la ndoa.

Katika mshororo wa pili, msanii anaweka wazi kuwa mtoto amelainika tayari kwa kupewa ndizi *banana*. Hapa, msanii anatumia uradidi wa kiusambamba kwa kuambatanisha ndizi na banana ili kuvuta umakini wa msikilizaji katika kuibua taswira ya uume kupitia ndizi. Msimbo wa kiishara umetusaidia kubaini jambo hili, hasa kwa kurejelea umbo la ndizi ambao hufanana kama uume. Kwa mujibu wa Wolfe (2018) ndizi ni tunda linalofana kiumbo na uume hivyo hutumiwa kufundishia kwa vitendo katika elimu ya afya ya uzazi. Vilevile, tafiti zimeonesha kuwa ndizi ni miongoni mwa mataunda matano muhimu ambayo yanahusika kujenga stamina ya uume (Holen, 2023). Kwa hiyo, umbo la ndizi na umuhimu wake katika kujenga stamina ya uume ndio huwafanya wasanii kuijengea taswira ya uume. Vilevile, msimbo wa kiurejelezi unaturudisha katika msembo wa Kiswahili wa 'kula ndizi na maganda yake' ukiwa na maana shiriki mapenzi na uume uliovishwa kinga. Taswira hii haiishii kujengwa katika maneno tu, bali msanii kuna namna ambayo anakunja ngumi na kupapasa mkono wake, hali inayojenga taswira ya uume kwa mtazamaji. Hapa matendo yanayoambatana na maneno hayo yanasaidia ujengeji wa taswira za ungonoshaji.

5.2.2 Kirungu

Kirungu ni nomino iliyoambikwa kiambishi 'ki' mwanzoni ili kudokeza hali ya udogoshi. Neno hili linatokana na neno rungu lenye maana ya fimbo ambayo ina kichwa kikubwa kwa mbele (TUKI, 2004). Sifa kubwa ya rungu inayodokezwa katika fasili ya TUKI ni kichwa kikubwa kilichopo mbele yake. Aidha, Kavoi na Wanjala (2013), wakieleza kuhusu silaha za jadi, wanaweka bayana kuwa ufanisi wa kichwa cha rungu hufanya jamii mbalimbali kutumia kama silaha ya jadi. Vilevile, baadhi ya jamii kama vile Wamasai hutumia kichwa cha rungu ili kurahisisha ubebaji kwa kuning'iza katika mkanda unaopita kiunoni (Lehmann na Mihalyi, 1982). Kwa hiyo, umbo la rungu ni muhimu sana katika ufanisi wake. Katika makala hii, imebainika kuwa kirungu kimetumika kujenga taswira ya uume kwa kuzingatia sifa ya umbo lenye kichwa kwa mbele. Data ifuatayo kutoka katika wimbo wa *Baikoko* ulioimbwa na Mbosso na Diamond inadhihirisha taswira hii:

1. *Kwenye zipu (zipu)*
2. *Kuna kirungu (kirungu)*
3. *Usikamate utawaita wazungu*
4. *Eh-hey*

Katika mshororo wa kwanza na wa pili, msanii anamtahadharisha mwali kuwa kwenye zipu yake kuna kirungu, hivyo asikamate atawaita Wazungu. Hapa kuna misimbo ya kiurejelezi na kiishara ambayo ndio inatumika kujenga taswira ya uume. Msanii anaposema kwenye zipu kuna kirungu tunarejelea mavazi ya

mwanaume ili kuweza kujua ni kirungu kipi kinachopatikana kwenye zipu. Kwa mujibu Edwards (2016), muundo wa suruali za wanaume huwa na zipu katika sehemu ya uume ili kurahisisha zoezi la uvaaji na hata utoaji wa haja ndogo. Kwa hiyo, msanii anaanza kumjengea msikilizaji taswira ya kitu chenye kirungu kinachopatika katika zipu ya mwanaume. Kirungu kinachorejelewa hapa kimetumika kiishara. Msimbo wa kiishara unatusaidia kubaini kuwa kirungu ni kiashiri ambacho kinamaanisha fimbo yenye kichwa kikubwa kwa mbele. Hivyo, katika muktadha wa wimbo huu kirungu kimetumika kuashiria uume kwa sababu nao una sifa ya kuwa na kichwa kwa mbele (Rogers, 2000). Kwa msingi huo, rungu limengonoshwa ili kuweza kujenga taswira ya uume kwa kuzingatia sifa ya umbo.

Taswira hii ya uume inaendelezwa katika mshororo wa tatu, ambapo msanii anamweleza mwali akishika kirungu watamtoka ‘Wazungu’. Hapa kuna msimbo wa kiurejelezi ambao unatupa nafasi ya kurejelea jamii ya Kitanzania na kubaini kuwa Wazungu ni watu weupe (BAKITA, 2022). Hivyo, katika muktadha wa wimbo huu ambapo msanii anatumia viungo vya ngono vya mwanaume, Wazungu wametumika kurejelea manii ya mwanaume ambayo pia huwa na rangi nyeupe (Rogers, 2011). Aidha, manii hayo humtoka mwanaume kupitia uume wakati wa kujamiiana au anaposhikwashikwa na mwanamke (Baskin na Fisch, 2008). Kwa msingi huo, data iliyowasilishwa hapo juu inamjengea msikilizaji taswira ya kiungo cha ngono cha mwanaume, hususani uume. Kulingana na data iliyowasilishwa, madhara ya kirungu yamenasibishwa na uume ndio maana msanii anamtahadharisha mwali asichezee kirungu. Kwa mujibu wa Kavoi na Wanjala (2013), rungu ni silaha ambayo hutumiwa na walinzi na hata polisi wanapokuwa wanaadhibu watuhumiwa. Rungu linaweza kumvunja mtu viungo, kuuu na hata kujeruhi. Kwa hiyo, kirungu kinapotumika kujenga taswira ya uume kinaonesha kuwa uume unaweza kuadhibu, kuuu na hata kujeruhi.

5.2.3 Chura

Chura ni mnyama mdogo anayerukaruka mwenye rangi mchanganyiko ambaye ana uwezo wa kuishi majini na nchi kavu (BAKITA, 2022). Sifa mojawapo ya chura inayodokezwa katika maelezo haya ni kurukaruka. Kwa mujibu wa Turner (2011), urukuaji wa chura hufanikishwa na miguu ya nyuma ambayo hunyumbulika na kumsaidia kuruka. Unyumbulikaji wa miguu ya nyuma humfanya chura kubinua makalio wakati akijiandaa kuruka na kisha kipigiza makalio chini wakati akitua. Hali hii husababisha makalio ya chura kutingishika (Anderson na Walton, 1988). Tunaamini kuwa mchomozo wa makalio ya chura wakati wa ujongeaji wake ndio umezaa msemu maarufu katika nchi za Magharibi kuwa ‘chura anaweza asipigize makalio yake wakati akitaka kuruka lakini lazima atayapigiza atakapotua ardhini’. Msemu huu unadokeza makalio ya chura kama

kitu kinachochomoza sana katika ujongaji wake. Kwa hiyo, si ajabu kuona chura akitumika kujenga taswira ya makalio makubwa ya mwanamke.

Utafiti wetu umebaini kuwa chura ametumika katika nyimbo za Bongofleva ili kujenga taswira ya makalio ya mwanamke. Aidha, makala hii imetazama makalio kama kiungo cha ngono kutokana na tafiti mbalimbali kudhihirisha kuwa makalio ni kiungo muhimu ambacho kinahamasisha ngono (Dodson, 1996; Cuenca-Guerra na Lugo-Beltra, 2006). Vilevile, Chitty (2020) ameenda mbali zaidi na kuona kuwa makalio yanahusisha kinyo, hivyo hayana tofauti na uke, kwani hutumika katika tendo la ngono kinyume na maumbile. Data ifutayo kutoka katika wimbo wa *OKA* unaonesha jinsi chura anavyotumika kujenga taswira ya makalio.

1. *Kusemasema kando hayo mambo ya kinafki*
2. *Kama wayaweza mambo kuja uoneshe kati*
3. *Chura (anarukaruka) chura (anajumpjump)*
4. *Ooh chura (anarukaruka) chura (anajumpjump)*
5. *Adede adede adede adede adede! Yih!*
6. *Adede adede adede adede fagilia! Waaah!*
7. *Eeh fagilia! Waah!*

Katika mshororo wa pili, msanii anakaribisha mtu yeyote anayeweza mambo ayaoneshe kati. Mambo anayoyamaanisha msanii yanadokezwa katika mshororo wa tatu na nne. Katika mshororo hiyo, anaita watu waingie katika kuonesha chura anavyorukaruka kwa kusema '*chura anarukaruka, chura anajumpjump*'. Hapa msimbo wa kiishara umetumika ambapo urukajirukaji wa chura ndio kitaja. Tumekwishaeleza hapo kabla kuwa chura anaporuka hubinua kiuno chake kidogo kufanya makalio yake kutingishika (Anderson na Walton, 1988). Kwa msingi huo, msanii anapoita watu katika kuonesha chura anavyorukaruka anarejelea hali ya wanenguaji kucheza wakiwa wameinama mithili ya chura, huku wakitikisa makalio. Aidha, katika mshororo wa nne anadhihirisha utikisaji huo wa makalio pale anapotumia tanakali sauti '*Adede adede adede adede*' zikiashiria mtetemo wa makalio yanayotingishwa. Ujengaji wa taswira hii unadhihirika hata kupitia picha mnato ambapo wanenguaji wanacheza kwa kuinama, huku wakitikisa makalio. Kwa hiyo, taswira ya makalio inayojengwa kupitia ungonoshaji wa chura katika sehemu hii inadokeza udhalilishaji wa mwanamke kupitia maumbile ya makalio. Hata hivyo, makala hii inaona kuwa mwanamke ndiye anayejidhalilisha mwenyewe kwa kukubali kucheza kwa kutikisa makalio yake hadharani. Hali hii ni tofauti na unyanyasaji mwingine wa mwanamke, ambao wanaume wamekuwa wakihusishwa moja kwa moja.

5.3 Hitimisho

Makala hii imejadili usawiri wa taswira za ngono katika nyimbo za Bongofleva. Matokeo ya utafiti uliozaa makala hii yameonesha kuwa nyimbo za Bongofleva husawiri taswira mbalimbali za ngono. Taswira hizo zinaakisi viungo vya ngono

vya mwanamke na mwanamume pamoja na tendo lenyewe la ngono. Ujengaji wa taswira za ngono unatokana na upanuzi wa maana ya msingi ya neno husika na kulinasibisha na ngono na viungo vya tendo hilo kwa kuzingatia umbo, namna na tabia. Pia, imebainika kuwa umuhimu wa kitu husika katika kujenga afya ya viungo vya ngono ni kigezo kingine ambacho hutumika katika kujenga taswira za ngono. Kadhalika, taswira za ngono zinazojengwa katika nyimbo za Bongofleva zinatoa tahadhari kuhusu athari zinazoweza kusababishwa na ngono. Vilevile, zinaonesha umuhimu wa elimu ya unyago kwa mwanamke katika kutawala tendo la ngono kwa ufanisi. Pamoja na umuhimu huo, taswira za ngono kama vile chura imeonesha kumdhalilisha mwanamke kijinsia. Kutokana na matokeo hayo, utafiti uliozaa makala hii unaona kuwa matumizi ya taswira za ngono katika nyimbo za Bongofleva hayapaswi kuchukuliwa katika mrengo hasi tu, kwani kuna wakati yanatumika kutoa elimu na tahadhari kuhusiana na mambo ya ngono. Aidha, wasanii wanapaswa kuongeza ubunifu zaidi katika ujenzi wa taswira za ngono ili kuepuka kuvunja maadili ya jamii.

Marejeleo

- BAKITA (2022). *Kamusi Kuu ya Kiswahili*. Kampala: Longhorn Publishers (T) Ltd.
- Bellamy, L. (2015). "The Uses of Fruit: Literary Symbolism and Technological Change in the Long Eighteenth Century". *Literature and History*. Na. 36, 122-156.
- Brayer, M.A, na Haynes, S.N (1985). "Cognitive Distraction in Female Arousal. *Psychophysiology*, Na. 22, 689–696.
- Chandler, D. (2007). *Semiotic: The Basic*. London: Routledge.
- Edwards, T. (2016). *Men in the Mirror: Men's Fashion, Masculinity, and Consumer Society*. London: Bloomsbury Publishing.
- Holmes, K. K. (2009). "Anal Intercourse among Young Heterosexuals in Three Sexually Transmitted Disease Clinics in the United States". *Sexually Transmitted Diseases*, Na. 36, 193–198.
- Holen, S. (2023). *The Erectile Dysfunction Cure: The Erectile Dysfunction Cure: Unlocking the Secrets of Nutrition, Diet and Exercise*. Telangana. Sam Hollen Press.
- Anderson, B. D. na Walton, M. (1988). "The Aerobic cost of Saltatory Locomotion in the Fowler's Toad". *Journal of Experimental Biology*. 136 (1), 273–288.
- Kadallah, R. T. (2010/2011). "Muziki wa Bongo Fleva na Changamoto za Kimaadili katika Jamii", *Mulika*, Na. 29/30, 94-99.
- Khalifa, S.I.A. (2013). Usawiri wa Masuala ya Kijinsia katika Lugha ya Mashairi: Mifano kutoka Mashairi ya BongoFleva Tanzania. Tasnifu ya Umahiri katika Kiswahili (Haijachapishwa). Chuo Kikuu Huria cha Tanzania, Dar es Salaam.

- Khamis, S.A.M. (2004). "Images of Love in the Swahili Taarab Lyric: Local Aspects and Global Influence". *Nordic Journal of African Studies*, Na. 13(1), 30–64.
- Kipacha, A. (2015). "Taswira za Ndege katika Maandiko ya Shaaban Robert". *Swahili Forum*, Na. 22, 1-19.
- Lupogo, I. (2019). "Sababu za Kuibuka, Kung'ara, na Kupotea kwa Wasanii katika Tasnia ya Muziki wa Bongo Fleva: Uchunguzi wa Kategoria Maalumu ya Nyimbo Hizo". *Mulika*, Na. 38, 126-140.
- Lehmann, A.C. & Mihalyi, L.J. (1982). "Aggression, Bravery, Endurance, and Drugs: A Radical Re-evaluation and Analysis of the Masai Warrior Complex". *Ethnology*, Na. 4 (21), 335-347.
- Turner, S.P (2011). *The Frog Scientist*. Boston; Houghton Mifflin Harcourt Trade.
- Lupokela A.P., na Msuya, M.B. (2010/2011). "Dhima ya Bongofleva katika Maadili na Malezi kwa Jamii". *Mulika*, Na. 29/30, 38-43.
- Mahenge, E. (2010/2011). "Chimbuko la Muziki wa Hip-hop ni Uasi au Sanaa za Maonesho". *Mulika*, Na. 29/30, 2-15.
- Mbatiah, M. (2001). *Kamusi ya Fasihi*. Nairobi: Standard Textbook Group and Publishing.
- Mnenuka, A. (2010/2011). "Taswira ya Mwanamke katika Muziki wa Bongofleva: Mifano kutoka Nyimbo Teule". *Mulika*, Na. 29/30, 69-87.
- Muasa, N. M. (2020). Ujenzi wa Taswira: Dhima ya Tashibiha, Sitiari na Tashtiti na Maelezo ya Mandhari katika *Utendi wa Ngamia na Paa*. Tasnifu ya Uzamili (Haijachapishwa). Chuo Kikuu cha Nairobi, Nairobi.
- Mulokozi, M.M., na Kahigi K.K. (1979). *Kunga za Ushairi na Diwani Yetu*. Dar es Salaam: Tanzania Publishing House.
- Mwari, A. (2017). Taswira za Hali na Maana katika Nyimbo za Kizazi Kipya: Kundi la *Offside Trick*. *Mulika* (Toleo Maalumu), 19-29.
- Nzilu, M. (2018). Matumizi ya Taswira katika Tamthilia za Said A. Mohamed: Pungwa, Kivuli Kinaishi na Mashetani Wamerudi. Tasnifu ya Umahiri (Haijachapishwa). Chuo Kikuu cha Nairobi, Nairobi.
- Omari, S. (2009). Tanzania Hip Hop Poetry Literature. Tasnifu ya Uzamivu (Haijachapishwa). Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, Dar es Salaam.
- Otieno O.J. (2007). Uchunguzi wa Kipragmatiki wa Sitiari katika nyimbo za Taarab. Tasnifu ya Uzamili (Haijachapishwa). Chuo Kikuu cha Nairobi, Nairobi.
- Porta M.C. na Saewyc M.E (2016). "Chasing the Rainbow: Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender and Queer Youth and Pride Semiotics". *Culture Health and Sexuality*, Na. 31, 42-59.
- Rubin, G. (1984). "Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality". *Pleasure and Danger: Exploring Female Sexuality*, Na. 21, 46-78.

- Nicolini, B. (2003). "The Western Indian Ocean as Cultural Corridor: Makran, Oman and Zanzibar through Nineteenth Century European Accounts and Reports". *Middle East Studies Association Bulletin* 37(1), 20-49.
- Cuenca-Guerra R, Lugo-Beltran I (2006). "Beautiful Buttocks: Characteristics and Surgical Techniques". *Clin Plast Surg* 33, 321–332
- Dodson, Betty (1996). *Sex for One: The joy of Sefioving*. London; Three Rivers Press.
- Rogers, K. (2011). *The Reproductive System*. New York; Britannica Educational Publishing.
- Samwel, M. (2012). Mabadiliko katika Majigambo: Uchunguzi wa Majigambo ya Jadi na ya Bongo Fleva. Tasinifu ya Uzamivu (Haijachapishwa). Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, Dar es Salaam.
- Boswell, R. (2008). "Scents of identity: Fragrance as Heritage in Zanzibar". *Journal of Contemporary African Studies* 20(3), 295-311.
- Wolfe, J.M. (2018). "Materialising effects of difference in sex education: the 'absurd' banana penis". *Gender and Education* 10, 127-138.
- Saussure, R. (1974). *Course in General Linguistics*. New York: Philosophical Library.
- Senkoro, F.E.M.K. (1988) *Ushairi: Nadharia na Tahakiki*. Dar es Salaam: Dar es Salaam University Press.
- Saad, J. (2014). Ufutuhi katika Nyimbo za Sherehe za Unyago wa Wazaramo: Utumizi na Dhima zake kwa Hadhira. Tasinifu ya Umahiri. Chuo Kikuu cha Dodoma (Haijachapishwa).
- Kavoi, M.J. na Wanjala, S.F (2022). *Stadi za Mawasiliano na Mbinu za Kufundishia Kiswahili*. Mwanza: Tridax Africa Ltd.
- Baskin, K. na Fisch, H. (2008). *Size Matters: The Hard Facts About Male Sexuality That Every Woman Should Know*. Pennsylvania; Harmony Press.
- Si-Jung, K., na Gene, L. (2014). "A Study of Emoticon Use in Instant Messaging from Smartphone". *Human-Computer Interaction*, 156-165.
- TID, (2021). "TID Akemea Nyimbo za Ngono". *Nipashe*. 16 Januari 2021. uk. 20.
- TUKI (2013). *Kamusi ya Kiswahili Sanifu*. Nairobi: Oxford University Press.
- Wallek, R. na Warren, A. (1982). *Theory of Literature*. Harmondsworth: Penguin.
- Wamitila, K. (2003). *Kamusi ya Fasihi; Istilahi na Nadharia*. Nairobi: Focus Publications.
- Amour, K. (2008). *Jadi na Utamaduni wa Mswahili wa Zanzibar*. Zanzibar: BAKIZA.